

نسخ خطی و چاپ سنگی در نهاد کتابخانه‌های عمومی

■ سیامک محبوب

کارشناس اداره کل پژوهش و نوآوری نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور، کارشناس ارشد علوم کتابداری و اطلاع‌رسانی

مقدمه

مصوبه ۱۷ اسفند ۱۳۸۲ مجلس شورای اسلامی نقطه آغازی برای تولد تشکیلاتی با عنوان نهاد کتابخانه‌های عمومی بود که پیشتر با عنوان هیئت امنای کتابخانه‌های عمومی شناخته می‌شد. به موجب این مصوبه، نهاد به عنوان سازمانی غیردولتی با استقلال مالی مسئولیت یافت در امور مربوط به کتابخانه‌های عمومی نظیر تأسیس، ساخت، تجهیز، بازسازی، توسعه، مدیریت و نظارت بر آنها فعالیت کند. در سال ۱۳۸۷ چشم‌انداز نهاد کتابخانه‌های ایران در افق ۱۴۰۴ تدوین شد. بر اساس این چشم‌انداز، نهاد عمومی غیردولتی کتابخانه‌های عمومی نهادی خواهد بود: فرهنگی با هویت اسلامی - ایرانی، نافذ و اثرگذار بر جامعه، دارای کارکردهای آگاهی‌بخشی، اطلاع‌رسانی، آموزشی و ارشادی، زمینه‌ساز ارتقاء مطالعه مفید، دارای نیروی انسانی متعهد، متخصص و آموزش‌دیده با حفظ جایگاه اول کشور در منطقه و موفق در رساندن کشور در زمره پانزده کشور برتر جهان به لحاظ سرانه فضا، عضو، منابع و امانت کتابخانه‌ای. برنامه راهبردی نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور به همت کارشناسان نهاد در زمستان سال گذشته (۱۳۸۸) تدوین شد. بر اساس این برنامه یکی از رسالت‌های اصلی این نهاد «حفظ میراث مکتوب محلی» است. در این رسالت میراث مکتوب محلی شامل مواردی است چون: نسخ خطی، چاپ سنگی، چاپ اولیه یک اثر، دست‌نوشته نویسندگان، کتابهایی با امضاء نویسندگان یا تقدیم‌شده به افراد سرشناس، نخستین ترجمه‌ها، اسناد تاریخی، نامه‌ها، تابلوهای نقاشی، عکس‌های تاریخی، عکس‌های نسخ نفیس، نقشه‌های قدیمی، دفاتر بازدید، کتب کمیاب و نایاب و ... از این همه، نسخ خطی و چاپ سنگی به دلیل ویژگی‌های خاص خود دارای جایگاه مهمی در نهاد هستند.

ایده حفظ میراث مکتوب محلی به دو دلیل در نهاد شکل گرفت؛ نخست، وجود مجموعه‌ای غنی از نسخ خطی و چاپ سنگی در کتابخانه‌های مختلف نهاد که گاه در میان نسخه‌هایی یافت می‌شد که تک نسخه موجود در جهان به‌شمار می‌روند (مانند انجیل موجود در کتابخانه مرکزی تبریز به خط آشوری). دوم اینکه تجربه نشان داد مردم حاضر نیستند نسخه‌های خطی خود را به مرکز انتقال دهند. آنها مایلند نسخه‌ها را نزد خود

**تصمیم بر این شد
علاوه بر حفظ منابع
موجود و اشاعه و
دسترس پذیر کردن
آنها، هر کتابخانه
عمومی در محله و
شهر خود با شناسایی
نسخ خطی موجود
در میان مردم امکان
دسترسی آنها را برای
پژوهشگران علاقه‌مند
بوجود بیاورد**

و در دسترس داشته باشند. علاوه بر این بسیاری نیز حاضر نبودند نسخه‌های خود را برای همیشه به جایی بدهند اما اجازه می‌دادند دیگران در منزل یا مکان خاصی از آنها استفاده کنند. با این تفصیلات تصمیم بر این شد علاوه بر حفظ منابع موجود و اشاعه و دسترس پذیر کردن آنها، هر کتابخانه عمومی در محله و شهر خود با شناسایی نسخ خطی موجود در میان مردم امکان دسترسی آنها را برای پژوهشگران علاقه‌مند بوجود بیاورد.

وضعیت نسخ خطی و چاپ سنگی نهاد در مقایسه با سایر مراکز مرتبط^۱

از بین کتابخانه‌های موجود در کشور کتابخانه، موزه و مرکز اسناد مجلس شورای اسلامی؛ سازمان اسناد و کتابخانه ملی؛ سازمان کتابخانه‌ها، موزه‌ها و مرکز اسناد آستان قدس رضوی؛ کتابخانه مرکزی و مرکز اسناد دانشگاه تهران؛ کتابخانه بزرگ آیت‌الله مرعشی و کتابخانه‌های نهاد از مهم‌ترین مراکز مرتبط با نسخ خطی و چاپ سنگی هستند که در مجموع بیش از ۲۰۰ هزار نسخه خطی و بیش از ۱۲۰ هزار نسخه چاپ سنگی در آنها یافت می‌شود. در جدول ۱ وضعیت کلی این شش مرکز مشاهده می‌شود. همان‌طور که آمار نشان می‌دهد ۸۰٫۳۶ درصد از منابع نسخ خطی و چاپ سنگی کلان در کشور در نهاد گردآمده است.

جدول ۱. توزیع فراوانی نسخه‌های خطی و چاپ سنگی در کتابخانه‌های مختلف کشور

نام مرکز	نسخ خطی		چاپ سنگی		کل	
	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی
کتابخانه، موزه و مرکز اسناد مجلس شورای اسلام	۱۳,۰۸	۲۴۰۰۰	۰	—	۷,۸۶	۲۴۰۰۰
کتابخانه بزرگ آیت‌الله مرعشی	۱۶,۹۰	۳۱۰۰۰	۲۴,۶۴	۳۰۰۰۰	۱۹,۹۹	۶۱۰۰۰
کتابخانه مرکزی و مرکز اسناد دانشگاه تهران	۹,۲۷	۱۷۰۰۰	۷,۳۹	۹۰۰۰	۸,۵۲	۲۶۰۰۰
کتابخانه ملی	۱۳,۸۴	۲۵۴۰۰	۲۲,۴۲	۲۷۳۰۰	۱۷,۲۷	۵۲۷۰۰
سازمان کتابخانه‌ها، موزه‌ها و مرکز اسناد آستان قدس رضوی	۴۲,۲۵	۷۷۵۲۴	۳۱,۶۰	۳۸۴۶۹	۳۸,۰۰	۱۱۵۹۹۳
نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور	۴,۶۶	۸۵۴۵	۱۳,۹۴	۱۶۹۷۴	۸,۳۶	۲۵۵۱۹
جمع	۱۰۰	۱۸۳۴۶۹	۱۰۰	۱۲۱۷۴۳	۱۰۰	۳۰۵۲۱۳

آمار موجود در وبگاه
نهاد نشان می‌دهد
که در بین ۳۱ استان
به ترتیب استان‌های
آذربایجان شرقی،
فارس و اصفهان
بیشترین نسخ خطی
و چاپ سنگی را در
بین کتابخانه‌های
عمومی به خود
اختصاص داده‌اند

وضعیت استان‌ها

آمار موجود در وبگاه نهاد نشان می‌دهد که در بین ۳۱ استان به ترتیب استان‌های آذربایجان شرقی، فارس و اصفهان بیشترین نسخ خطی و چاپ سنگی را در بین کتابخانه‌های عمومی به خود اختصاص داده‌اند. میزان موجودی هر استان به تفکیک در جدول شماره ۲ مشاهده می‌شود.

جدول ۲. توزیع فراوانی نسخه‌های خطی و چاپ سنگی موجود در کتابخانه‌های عمومی به تفکیک استان

استان	نسخ خطی	چاپ سنگی	جمع
آذربایجان شرقی	۴۷۰۸	۸۳۹۵	۱۳۱۰۳
آذربایجان غربی	۸۵	۹۱	۱۷۶
اردبیل	۶۴	۳۳	۹۷
اصفهان	۱۴۸۴	۱۴۷۶	۲۹۶۰
تهران	۶	۴۹	۵۵
چهارمحال بختیاری	۱۰	۱۳۲	۱۴۲
خراسان جنوبی	۲۷	۱۷۱	۱۹۸
خراسان رضوی	۲۵۰	۶۵۳	۹۰۳
زنجان	۱۲۲	۹	۱۳۱
سمنان	۷۶	۶۴	۱۴۰
سیستان و بلوچستان	۱	۱۶۰	۱۶۱
فارس	۱۰۰۷	۲۴۹۵	۳۵۰۲
قزوین	۷۷	۲۵	۱۰۲
کرمان	۵۳	۱۷۶	۲۲۹
کرمانشاه	۰	۱۷	۱۷
گلستان	۰	۱۸۷	۱۸۷
گیلان	۵۹	۱۸۴	۲۴۳
لرستان	۳	۲	۵
مازنداران	۲۵۰	۹۶۷	۱۱۱۷
مرکزی	۱۳۱	۶۶۸	۷۹۹
همدان	۲۴	۴۶	۷۰
یزد	۱۰۸	۱۰۷۳	۱۱۸۱
جمع	۸۵۴۵	۱۶۹۷۴	۲۵۵۱۹

موجودی هر کتابخانه در هر شهر به تفکیک نسخ خطی و چاپ سنگی را در جدول ۳ مشاهده می‌کنیم.

جدول ۳. توزیع فراوانی نسخه‌های خطی و چاپ سنگی موجود در کتابخانه‌های عمومی به تفکیک کتابخانه

نام کتابخانه	نام شهر	تعداد کتاب خطی	تعداد کتاب چاپ سنگی
مرکزی (تبریز)	تبریز	۴۲۰۰	۵۴۲۰
عمومی جعفریه	تبریز	۲۷۷	۱۶۰۰
عمومی مراغه (برادران)	مراغه	۱۸۵	۶۲۱
عمومی آذرشهر	آذرشهر	۱۴	۱۴۵
عمومی شهریار (برادران)	بناب	۱۰	۵
عمومی اسکو	اسکو	۷	۱۳۵
عمومی خسروشهر	خسروشهر	۳	۵۰
عمومی باسمنج	باسمنج	۳	۲۵
عمومی وایقان	وایقان	۳	۵۴
عمومی شیخ شهاب‌الدین اهری	اهر	۳	۹۷
عمومی ملکان	ملکان	۲	
عمومی بستان آباد (برادران)	بستان آباد	۱	
عمومی شیخ محمود شبستری	شبستر		۴۵
عمومی شهید مصطفی خمینی شرفخانه	شرفخانه		۴۰
شهید باهنر	ارومیه	۸۵	۹۱
کتابخانه عمومی برندق	اردبیل	۵۳	
کتابخانه عمومی امام رضا (ع) اجیرلو	خلخال	۱۱	۳۳
ابن مسکویه	اصفهان	۱۳۵۰	۱۲۰۰
ملا محسن فیض کاشانی	کاشان	۱۱۰	۱۷۶
نائین	نائین	۲۰	۶۴
خور و بیابانک	خور و بیابانک	۴	۲۵
مرکزی (پارک شهر)	تهران	۳	۴۹
مولوی	شهرکرد	۱۰	۱۳۲
قائم (عج)	فردوس	۲۰	۱۸
استاد سعیدی	بیرجند	۷	۱۵۳
شهید باهنر	مشهد	۲۰۹	۶۵۳
شهید بهشتی	تربت حیدریه	۳۳	
شهید رجائی	بجستان	۷	
رودکی شاندیز	شاندیز	۱	
حسینی	زنجان	۱۲۲	۹
کتابخانه عمومی سمنان	سمنان	۶۳	۵۷
کتابخانه عمومی شماره یک	شاهرود	۸	۶
کتابخانه عمومی استاد مطهری	گرمسار	۳	
کتابخانه عمومی بسطام	بسطام	۱	۱
کتابخانه عمومی شهید رجایی	گرمسار	۱	

از بین کتابخانه‌های موجود در کشور کتابخانه، موزه و مرکز اسناد مجلس شورای اسلامی؛ سازمان اسناد و کتابخانه ملی؛ سازمان موزه‌ها و مرکز اسناد آستان قدس رضوی؛ کتابخانه مرکزی و مرکز اسناد دانشگاه تهران؛ کتابخانه بزرگ آیت‌الله مرعشی و کتابخانه‌های نهاد از مهم‌ترین مراکز مرتبط با نسخ خطی و چاپ سنگی هستند

نام کتابخانه	نام شهر	تعداد کتاب خطی	تعداد کتاب چاپ سنگی
استاد کامبوزیا	زاهدان	۱	۱۶۰
شهید آیت‌الله دستغیب	شیراز	۱۰۰۵	۲۴۹۵
خاوران	خاوران	۱	
علامه طباطبائی	سروستان	۱	
علامه رفیعی	قزوین	۷۷	۲۵
کتابخانه مرکزی	کرمان	۲۳	۱۷۶
ترابی موسوی	زنگی آباد	۳۰	
کتابخانه عمومی شهیدآوینی	کرمانشاه	۰	۱۷
میرفندرسکی گرگان	گرگان	۰	۱۸۷
اهل بیت آستانه اشرفیه	آستانه	۴۰	۱۸۴
شهید باهنر لاهیجان	لاهیجان	۱۸	
باقرالعلوم صومعه سرا	صومعه سرا	۱	—
شهید باهنر	بروجرد	۳	۲
ابن شهر آشوب ساروی	ساری	۱۸۱	۴۶۷
تنکابن ۱	تنکابن	۵۹	۶۵
جمشید احمدی قائم شهر	قائم‌شهر	۶	۴
شهیدان نجاریان	بابل	۲	۱۷۴
سید محله	عباس آباد	۲	
بابل	بابل		۱۵۶
مرحوم رحیم محسنی	کله بست		۱
کتابخانه عمومی تفرش	تفرش	۲۵	۲۰۵
کتابخانه عمومی شهید بهشتی خمین	خمین	۱	۱۸
کتابخانه عمومی شهید هاشمی نژاد	ساوه	۱۰۳	۴۴۴
شهید بهشتی	ملایر	۲۳	۰
شهید قدوسی	فیروزان	۱	
شهید مدنی	تویسرکان		۱۹
شهید رجائی	اسدآباد		۱۶
مرکزی	همدان		۹
رییس فرهنگد	یزد	۵۶	۶۶۳
حضرت آیت‌الله فاضل اردکانی	اردکان	۳۹	۱۸۹
عمومی طبس	طبس	۱۱	۰
قرآن و عترت	یزد	۲	۲۲۱

www.aqlibrary.org

کتابخانه مرکزی و مرکز اسناد دانشگاه تهران <http://library.ut.ac.ir>

کتابخانه بزرگ آیت‌الله مرعشی www.marashilibrary.com

نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور www.iranpl.ir

* آمار در وبگاه یافت نشد.

پی‌نوشت‌ها

۱ آمار هر یک از مراکز از وب‌سایت‌های رسمی سازمان‌ها در تاریخ ۶ مهر ۱۳۸۹ از آدرس‌های ذیل استخراج شده است:

کتابخانه، موزه و مرکز اسناد مجلس شورای اسلام <http://www.ical.ir>

سازمان اسناد و کتابخانه ملی <http://www.nlai.ir>

سازمان کتابخانه‌ها، موزه‌ها و مرکز اسناد آستان قدس رضوی <http://>